

להיות אזרח במדינה

ספר לימוד באזרחות

מותאם לתוכנית הלימודים של משרד

החינוך תשע"ד - 2014

תוכן העניינים

5	- מדינה - לאום - משטר	מבוא
ישראל מדינה יהודית		
21	- הקמת המדינה והכרזת העצמאות	פרק 1
34	- ישראל - שטח ואוכלוסייה	פרק 2
45	- מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית	פרק 3
55	- אזרחות במדינת ישראל	פרק 4
65	- הקשר בין ישראל ליהדות התפוצות	פרק 5
73	- זיכרון לאומי והנצחה בישראל	פרק 6
ערכים ועקרונות המשטר הדמוקרטי		
83	- עקרון שלטון העם	פרק 7
90	- פלורליזם ועקרון הכרעת הרוב	פרק 8
97	- עקרון הגבלת כוח השלטון	פרק 9
107	- שלטון החוק במדינה דמוקרטית	פרק 10
112	- זכויות האדם והאזרח בדמוקרטיה	פרק 11
121	- התקשורת במדינה דמוקרטית	פרק 12
המשטר הדמוקרטי במדינת ישראל		
131	- חוקה וחוקי יסוד בישראל	פרק 13
136	- הבחירות לכנסת בישראל	פרק 14
145	- הכנסת - הרשות המחוקקת	פרק 15
160	- הממשלה - הרשות המבצעת	פרק 16
173	- השלטון המקומי	פרק 17
182	- מערכת המשפט - הרשות השופטת	פרק 18
197	- נשיא המדינה	פרק 19
204	- מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור	פרק 20
212	- מוסדות הדת בישראל	פרק 21

מבוא - מדינה - לאום - משטר

מדינה

האדם יוצר לעצמו מסגרות חברתיות

בני האדם כיצורים חברתיים ניסו תמיד ליצור לעצמם מסגרות חברתיות, וכבר בתקופה קדומה יצרו מסגרת של משפחה ומסגרת של שבט, ששיפרו את אורח חייהם והביאו להם ביטחון.

עם הזמן בני האדם הפסיקו לנדוד, התיישבו, ובנו לעצמם יישובי קבע שחייבו אותם לסגל לעצמם אורח חיים של שיתוף פעולה בינם לבין עצמם. מצב זה הביא להתפתחות חברה שבה יש לכל האנשים המשתייכים אליה מנהגים, תרבות ושפה משותפים.

שינוי זה שחל באורח חייהם של בני האדם והצורך שלהם לשמור על קיומם ועל ביטחונם הביאו אותם ליצור מסגרת הנקראת: **מדינה**.

מהי מדינה?

הגדרה של מדינה היא: ארגון חברתי של אנשים המתגוררים בטריטוריה מוגדרת, ולו שלטון מרכזי המפעיל את סמכותו על אוכלוסייה קבועה. בתקופה העתיקה המסגרת הנפוצה ביותר הייתה של **עיר מדינה** שחלק מהן אף הקימו אימפריות (בבל, רומא ועוד). ביוון העתיקה הוקמו **ערי מדינה** (פוליס) שהשלטון בהן התנהל בשיטה שנקראה: **דמוקרטיה** שפירושה: **שלטון העם**.

מדוע זקוקים בני האדם למסגרת של מדינה?

את חשיבותה של מסגרת המדינה תיאר הפילוסוף היווני **אריסטו** שחי באתונה בין השנים 384 - 322 לפני הספירה בספרו "**פוליטיקה**" כך:

"כל מדינה היא שותפות, וכל שותפות קיימת לשם השגת משהו טוב... השותפות שהיא העליונה על הכל... מקיפה את כל השותפויות האחרות, מכוונת אל הטוב ביותר. שותפות זו היא הנקראת מדינה, והשותפות - מדינית".

ישראל מדינה

יהודית

הקמת המדינה והכרזת העצמאות	פרק 1
ישראל - שטח ואוכלוסייה	פרק 2
מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית	פרק 3
אזרחות במדינת ישראל	פרק 4
הקשר בין ישראל ליהדות התפוצות	פרק 5
זיכרון לאומי והנצחה בישראל	פרק 6

פרק 1 - הקמת המדינה והכרזת העצמאות

רקע היסטורי

שנים רבות היה מפוזר העם היהודי בארצות העולם, כאשר מעמדם היה תלוי בחסדי השלטון במדינה בה חיו.

התעוררות הלאומיות בקרב עמי אירופה בסוף המאה ה-18 השפיעה גם על היהודים, שהחלו לפעול לחידוש התגבשותם הלאומית, והביאה את **בנימין זאב הרצל** בשנת 1897 לכנס את הקונגרס הציוני הראשון ולהקים את **התנועה הציונית** שמטרתה הייתה: **"להקים בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל..."**. האימפריה העותומאנית ששלטה באותה תקופה בארץ ישראל, נקטה במדיניות של צמצום ההגירה של יהודים לארץ, והגבלת ההתיישבות היהודית בה.

בשנת 1917, לקראת סיומה של מלחמת העולם הראשונה כבש הצבא הבריטי את ארץ ישראל מידי העותומנים, ושר החוץ הבריטי הלורד בלפור פרסם הצהרה: **"בריטניה תתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל"**.

הצהרה זו ידועה בשם **"הצהרת בלפור"**.

חבר הלאומים - ארגון המדינות שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה, העניק לבריטניה כתב מנדט לשלוט בארץ ישראל ועבר הירדן המזרחי, ולצרפת העניק כתב מנדט לשלוט בסוריה ולבנון.

בשנים הראשונות לשלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל, אפשר השלטון עלייה והתיישבות של יהודים

בארץ כחלק ממימוש הצהרת בלפור. מדיניות זו, הובילה להתנגדות הערבים לעלייה והתיישבות יהודית בארץ, ולהתנגשויות אלימות בין הערבים ליהודים. עם הזמן, השתנתה המדיניות של השלטון הבריטי כלפי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, והבריטים אף מנעו במהלך מלחמת העולם השנייה מיהודים שברחו מהנאצים באירופה, מלהיכנס ולמצוא מקלט בארץ.

לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, כאשר התגברו פעולות המרי של היישוב נגד הבריטים, והתגבר הלחץ הבינלאומי על בריטניה לאפשר כניסה של עקורים יהודים מאירופה לארץ ישראל למרות התנגדות הערבים, החליטה ממשלת

פרק 2 - ישראל - שטח ואוכלוסייה

השטח הישראלי

גבולות שטחה של מדינת ישראל

לשטח הגיאוגרפי של ישראל כיום (כולל המרחב האווירי שמעליו) יש גבולות יבשתיים וגבולות ימיים והם:

חלק מגבולות שטחה של מדינת ישראל עדיין אינם מוסכמים בינה לבין שכנותיה עד עצם היום הזה, ורק חלקם נקבעו בהסכמה וקיבלו הכרה בין לאומית. גבולותיה של ישראל נקבעו בתהליך הדרגתי שהושפע מהמאבקים ומהמלחמות שניהלה ומנהלת ישראל עם הערבים על זכותה להתקיים במזרח התיכון.

תהליך עיצוב גבולות מדינת ישראל

עיצוב גבולות שטחה של ישראל מבוסס על שני אירועים לפני הקמת המדינה:

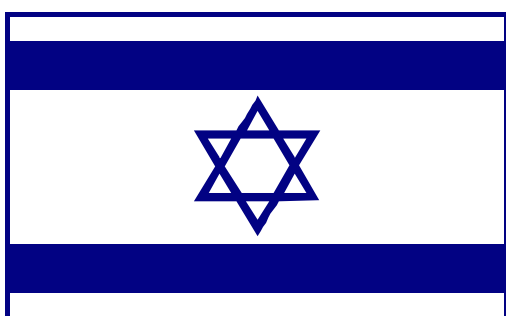
- **סימון גבולות ארץ ישראל -** שהבריטים סימנו בתקופת המנדט שלהם בארץ. **במזרח** יצרו הבריטים הפרדה בין א"י לעבר הירדן המזרחי שם הקימו את ממלכת ירדן. **בצפון** סומן הגבול בהסכם עם צרפת ששלטה בסוריה ולבנון. **בדרום** הגבול סומן עוד בתקופת השלטון העות'מני בארץ. גבולות אלו הנקראים "**הגבול המנדטורי**" זכו להכרה בינלאומית.
- **הכרזת החלוקה של ארץ ישראל -** שהכריז האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 על חלוקת ארץ ישראל למדינה יהודית ולמדינה ערבית, ואזור ירושלים כאזור בינלאומי. הגבולות שסומנו ידועים כ"**גבולות החלוקה**". הערבים דחו את הכרזת החלוקה ופרצה מלחמת העצמאות.

פרק 3 - מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית

המאפיינים של מדינת ישראל כמדינה יהודית

במגילת העצמאות נאמר: "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל היא מדינת ישראל". מה שמאפיין את מדינת ישראל כמדינה יהודית הם המאפיינים הבאים:

סמלי המדינה - סמלי הלאום היהודי

דגל המדינה

הדגל של מדינת ישראל הוא בד מלבני בצבע לבן שעליו שני פסי תכלת כהים ובמרכזו מגן דוד בגוון תכלת כהה.

דגל המדינה מבוסס על המורשת היהודית המציינת

שצבעי התכלת לבן היו מצבעי בגדיו של הכהן הגדול, ומוזכרים במקרא (במדבר ט"ו 38) לגבי הציצית של הטלית בה מתעטף כל יהודי בזמן התפילה. המגן דוד שבמרכז הדגל היה הסמל של העם היהודי במשך דורות רבים, ועל פי המסורת היהודית סמל זה היה חרוט על מגני לוחמיו של דוד המלך ומכאן שמו.

כיצד נבחר דגל המדינה?

עם התגבשות הלאומיות היהודית במאה ה-19 עלה הצורך בדגל לאומי יהודי. בשנת 1864 העלה הסופר היהודי אוסטרי לודוויג פרנקל את הרעיון שבעצם הצבעים הלאומיים היהודיים הם **כחול לבן** במתכונת של דגל. אנשי העלייה הראשונה אימצו את הרעיון והניפו דגלי כחול לבן באירועים שונים. צורת הדגל הנוכחי בעל הרקע הלבן עם שני פסי תכלת ומגן דוד במרכזו עוצבה על ידי **דוד וולפסון** ממנהיגי התנועה הציונית והתקבלה על ידי נציגי הקונגרס הציוני הראשון בשנת 1897 כדגל של התנועה הציונית. עם הקמתה של מדינת ישראל החליטה הכנסת לאמץ את הדגל של התנועה הציונית כדגל הרשמי של מדינת ישראל, ומעמדו נקבע **בחוק הדגל והסמל, תש"ט-1949**.

פרק 4 - אזרחות במדינת ישראל

מהי אזרחות?

אזרחות היא מעמד חוקי הניתן לאדם כלשהו מטעם המדינה ומאפשר לו חברות רשמית מלאה בחברה הכוללת זכויות וחובות. מקור המילה אזרח אינו ידוע. במקרא מופיע צירוף המילים 'אזרח וגר' היוצר הבחנה בין האזרח בעל הזכויות תושב הקבע בארץ (בני ישראל), לבין התושב הארעי בארץ חסר הזכויות (הגר) שהמקרא דורש שיתקיים שוויון ביניהם בפני החוק "תֹּזְרָה אֶחָת, יִהְיֶה לְאֶזְרָח, וְלִגֵּר, הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם" (שמות י"ב 49). בימינו, אזרחים הם אלו המהווים את האוכלוסייה הקבועה של המדינה, ויש להם זכויות וחובות בהתאם לחוקים שקבעה המדינה.

הדרכים המקובלות בדמוקרטיה לקבלת אזרחות

במדינה דמוקרטית ניתן לקבל אזרחות בשתי דרכים עיקריות:

1. אזרחות מלידה

קבלת אזרחות מלידה מבוססת על שני עקרונות והם:

- **עקרון הקרקע** - לפי עיקרון זה, אזרחות נקבעת על פי **מקום הולדתו של האדם**. במדינות הנוהגות על פי עיקרון זה, כל אדם שנולד בטריטוריה שלהן נחשב לאזרח שלהן, וזאת מבלי להתחשב באזרחות של הוריו. לדוגמה: **בארצות הברית** בני אדם שנולדו על אדמתה למהגרים בלתי חוקיים, נחשבים אזרחים לכל דבר.
- **עקרון הדם** - לפי עיקרון זה האזרחות **עוברת בירושה מההורים לילדיהם**, ולמקום הלידה אין משמעות. עיקרון זה מדגיש את ההשתייכות האתנית, ומדינות הנוהגות על פי עיקרון זה כמו: אוסטריה, איטליה, רוסיה, וישראל אינן ממהרות להעניק אזרחות לזרים. רוב המדינות כיום מעדיפות את עקרון הדם, אך יש מדינות המשלבות את שני העקרונות יחד. למשל: גרמניה המעניקה אזרחות לאדם שאינו תושב המדינה בתנאי שנולד בשטחה ואחד מהוריו היה בעל אזרחות גרמנית.

פרק 5 - הקשר בין ישראל ליהדות התפוצות

הקשר לפני הקמת המדינה

בטרם קמה המדינה טיפחו ארגונים יהודיים שונים בתפוצות קשר עם היישוב היהודי בארץ ישראל. **ההסתדרות הציונית העולמית** (הוקמה בשנת 1897 בכינוס הקונגרס הציוני הראשון) שהייתה הגוף שייצג את העם היהודי כלפי כל מדינות העולם, הקימה מוסדות שדאגו לטפח את הקשר בין יהדות התפוצות לבין היישוב היהודי בארץ ישראל.

בשנת 1929 הקימה ההסתדרות הציונית בארץ ישראל את הזרוע הביצועית שלה, **הסוכנות היהודית**, אשר:

- **מצד אחד** - ייצגה את היישוב בארץ מול שלטונות המנדט הבריטי.
- **מצד שני** - פעלה בקרב הקהילות היהודיות בתפוצות בתחומי החינוך והתרבות, בהכשרה של צעירים לעלייה לארץ, ביצירת סולידריות יהודית עולמית ובתמיכה ביישוב היהודי בארץ ישראל.

ישראל מדינת העם היהודי

בשנת 1948 עם הקמתה של מדינת ישראל דאגו מנהיגי המדינה לציין במגילת העצמאות שישראל היא מדינתו של העם היהודי בשתי צורות:

- **בהצהרה** - "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה ולקבוצ גלויות".
- **בקריאה** - "אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין...להגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל".

המסר של המדינה במגילת העצמאות הוא שישראל, כמדינה של העם היהודי, הינה פתוחה לקליטה של כל יהודי שירצה לעלות לארץ, וקוראת לכל יהודי התפוצות לתמוך בבניין מדינתם ולהיות שותפים בפיתוחה.

כדי לחזק את נושא העלייה, חוקקה המדינה את "**חוק השבות**" הקובע שכל יהודי זכאי לעלות לארץ, ואת "**חוק האזרחות**" הקובע שכל יהודי שעלה לארץ מכוח חוק השבות מקבל אזרחות ישראלית באופן אוטומטי אם אין בפרטים האישיים שלו נתונים היכולים למנוע זאת.

פרק 6 - זיכרון לאומי והנצחה בישראל

מהי הנצחה ומה חשיבותה?

הנצחה מוגדרת במילון אבן שושן: "העמדת זכר עולם, השארת זכר לנצח". חשיבותה של הנצחה היא ביצירת זיכרון לאומי קולקטיבי המטפח זיכרון משותף וזהות משותפת לכל האנשים המשתייכים לאותו לאום. כל מדינה מנציחה בדרכה שלה את האירועים, את המאורעות ואת הדמויות המרכזיות שהשפיעו ונתנו משמעות להיסטוריה שלה, ומהווים סמלים לאומיים המרכיבים את המורשת הלאומית המשמשת לחינוך הדורות הבאים.

הנצחה במסורת היהודית

המסורת היהודית מייחסת חשיבות רבה לזיכרון הלאומי של העם היהודי ואף קבעה את הצו "זכור..." כמצווה דתית המחייבת כל יהודי.

שני אסונות לאומיים התחוללו באותו תאריך בתולדות העם היהודי והם:

- **חורבן בית המקדש הראשון** שהבבלים החריבו בשנת 586 לפנה"ס.
- **חורבן בית המקדש השני** שהרומאים החריבו בשנת 70 לספירה.

אבלות ותפילה - ט' באב

אירועים אלו היו אירועים טראומתיים עבור העם היהודי, לכן קבעה המסורת היהודית **ארבעה ימי צום ואבל לאומי** הקשורים בחורבן שיהיו מועדי הנצחה בלוח השנה העברי:

- **ט' (תשעה) באב** - לזכר חורבנם של שני בתי המקדש שנחרבו בתאריך זה.
- **י' (עשרה) בטבת** - לזכר תחילת המצור של הבבלים על ירושלים.

- **י"ז (שבעה עשר) בתמוז** - לזכר הבקעת חומות ירושלים שהביאה לחורבנם של שני בתי המקדש.
- **ג' (שלושה) בתשרי** - לזכר הירצחו של **גדליהו בן אחיקם**, מושל יהודה לאחר חורבן בית ראשון, שרציחתו גרמה לירידתם מהארץ של יהודים רבים וסימלה את חורבנה המוחלט של יהודה.

ערכים ועקרונות

המשטר

הדמוקרטי

עקרון שלטון העם	פרק 7
פלורליזם ועקרון הכרעת הרוב	פרק 8
עקרון הגבלת כוחו של השלטון	פרק 9
שלטון החוק במדינה דמוקרטית	פרק 10
זכויות האדם והאזרח בדמוקרטיה	פרק 11
התקשורת במדינה דמוקרטית	פרק 12

פרק 7 - עקרון שלטון העם

מהו עקרון שלטון העם?

ההגדרה של דמוקרטיה היא "שלטון העם" ומקורה בשפה היוונית: דמוס - עם, קרטוס - שלטון. עקרון שלטון העם בדמוקרטיה נובע מרעיון האמנה החברתית שלפיה המדינה נוצרה על ידי העם ולמען העם. היטיב לנסח זאת אחד מגדולי הנשיאים של ארה"ב, אברהם לינקולן, שאמר כי משמעות הדמוקרטיה היא: "ממשל של העם בידי העם למען העם".

כיצד בא לידי ביטוי עקרון שלטון העם בדמוקרטיה?

עקרון שלטון העם בדמוקרטיה יכול לבוא לידי ביטוי בשתי שיטות:

1. דמוקרטיה ישירה

שיטה זו הייתה קיימת ביוון העתיקה, שבה שלטון העם בא לידי ביטוי בהתאספות כל האזרחים של הפוליס (עיר מדינה) שקיימו דיון בבעיות שעל סדר היום והיו שותפים בקבלת ההחלטות באופן ישיר. שיטה זו אינה אפשרית היום בגלל היקף גודל האוכלוסייה במדינה ובגלל מורכבות הבעיות שיש להחליט לגביהן, הדורשות ידע מקצועי שאינו נמצא ברשות האזרחים.

2. דמוקרטיה עקיפה

שיטה זו היא השיטה הקיימת היום במדינות דמוקרטיות בעידן המודרני. היא נקראת גם דמוקרטיה ייצוגית. על פי שיטה זו, שלטון העם במדינה רבת אוכלוסייה המתמודדת עם בעיות מסובכות שקיימות כיום, בא לידי ביטוי באמצעות בחירה של נציגים למוסדות השלטון. נציגים אלו מייצגים את מגוון הדעות במדינה, ובבחירתם משתתפים כל אזרחי המדינה. ההחלטות בדמוקרטיה ייצוגית מתקבלות בדרך של הכרעת הרוב.

דמוקרטיה ישירה

פרק 8 - פלורליזם ועקרון הכרעת הרוב

מהו פלורליזם בחברה דמוקרטית?

פלורליזם הוא אחד מהערכים החשובים בדמוקרטיה מכיוון שהוא מייצג הכרה בזכות קיומן של דעות ושל השקפות שונות בחברה. משמעות הפלורליזם היא ההכרה בזכות של קבוצות לבטא את השונות שלהן ולהתארגן במסגרות שונות.

כיצד הפלורליזם בא לידי ביטוי בדמוקרטיה?

הפלורליזם בדמוקרטיה בא לידי ביטוי בתחומים שונים:

בתחום הכלכלי באמצעות גופים כלכליים המתחרים בחופשיות על יוזמות עסקיות.	בתחום הפוליטי באמצעות מפלגות פוליטיות רבות השואפות להגיע לשלטון במדינה.	במבנה השלטון באמצעות הפרדה בין רשויות השלטון.
בתחום החברתי באמצעות ארגונים חברתיים שונים הפועלים בחופשיות לקידום החזון החברתי שלהם.	בתחום התרבותי באמצעות אומנים שונים היוצרים בחופשיות אומנות מגוונת ונותנים ביטוי למגוון תרבותי.	

מדוע חיוני הפלורליזם לדמוקרטיה?

הפלורליזם חיוני לדמוקרטיה מהסיבות הבאות:

- הכרה בזכות השונות בין בני האדם בחברה, שמטבעם הם שונים.
- פיזור הכוח ויצירת איזון בין רשויות השלטון.
- מתן לגיטימציה לקיומן של מגוון דעות, השקפות, מפלגות וארגונים.
- השתתפות האזרחים בפוליטיקה.
- קיום תחרות חופשית בין קבוצות שונות בחברה.

מהם התנאים למימוש הפלורליזם בדמוקרטיה?

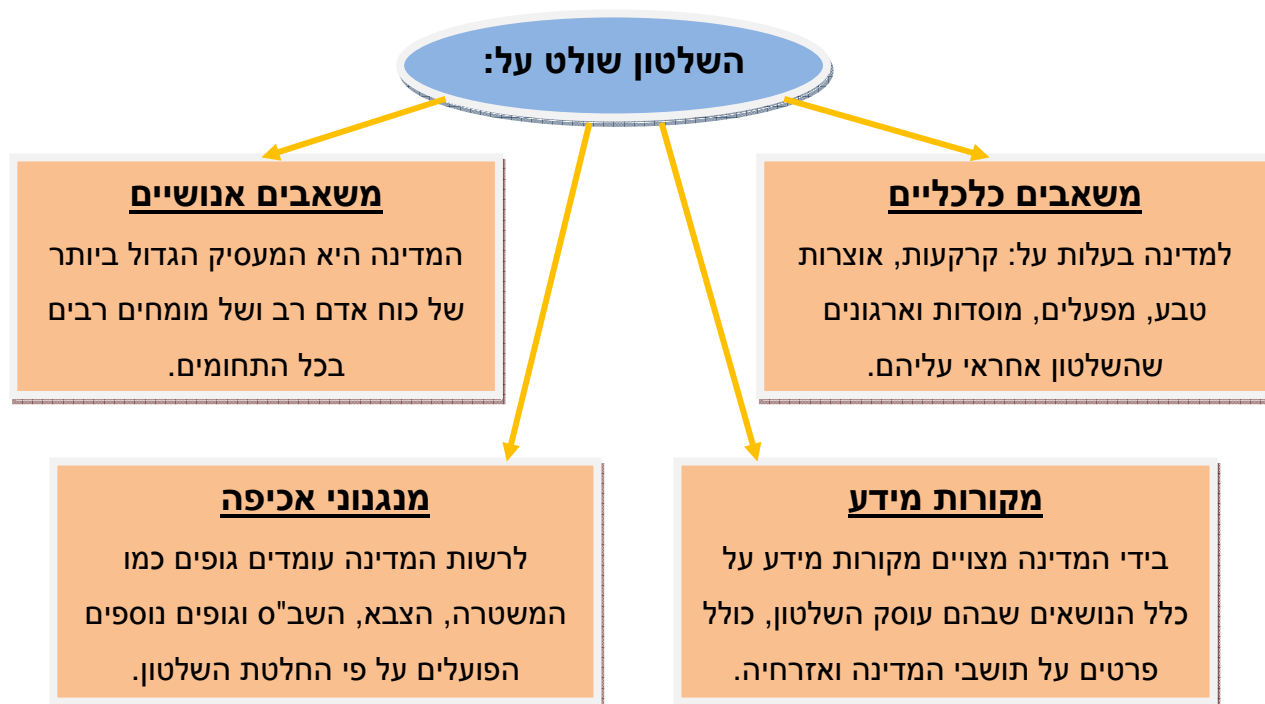
התנאים למימוש הפלורליזם בדמוקרטיה

- **סובלנות** - שמשמעותה הכרה בכבודו של האדם ובחירותו להיות שונה מאחרים ולנהוג על פי דרכו כל עוד אינו פוגע בזולת או עובר על החוק.
- **הסכמיות (קונצנזוס)** - שמשמעותה הסכמה רחבה בחברה על מכנה משותף וכללים דמוקרטיים שיאפשרו לקבוצות שונות בחברה לחיות יחד למרות חילוקי הדעות ביניהן.

פרק 9 - עקרון הגבלת כוחו של השלטון

הכוח של השלטון

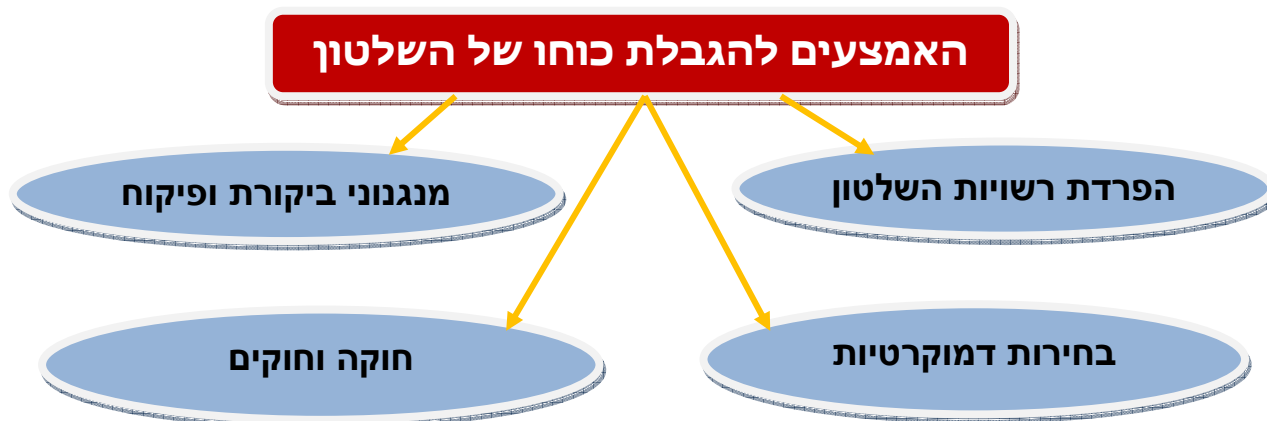
השלטון שולט בתחומים רבים, ובידו הכוח לשמור על הדמוקרטיה או להפר אותה. כוחו של השלטון נובע מהשליטה שלו על התחומים הבאים:

בדמוקרטיה חייב להישמר עקרון חשוב שהוא הגבלת כוחו של השלטון כדי למנוע ניצול לרעה של השררה (סמכות השליטה והמרות).

האמצעים הפורמליים להגבלת כוחו של השלטון

לשלטון יש עוצמה רבה. אם הוא ינצל עוצמה זו לרעה, זה יכול להוביל לאובדן הדמוקרטיה. לשם כך קיימים אמצעים שונים להגבלת כוחו של השלטון:

פרק 10 - שלטון החוק במדינה דמוקרטית

עקרון שלטון החוק

עקרון שלטון החוק הוא אחד העקרונות החשובים בדמוקרטיה. עיקרון זה מבוסס על ההכרה שבחברה דמוקרטית יש צורך בחוקים שיסדירו את התנהלות החיים במדינה.

משמעות עקרון שלטון החוק היא שכל האזרחים, המוסדות, הארגונים ורשויות השלטון במדינה כפופים לחוק, ועל כולם חלה החובה לציית לחוק.

מהו חוק?

חוק הוא הגבלה או הוראה הקובעת את המותר ואת האסור כפי שנקבע על ידי הרשות המחוקקת של המדינה

המטרה של החוק היא ליצור מסגרת מחייבת שכולם במדינה: האזרחים, רשויות השלטון וכל המוסדות והארגונים כפופים לה וחייבים לציית לכלליה. לכן החוק חייב להיות מנוסח בבירור, להתפרסם ברבים ולהיות גלוי וידוע לכולם.

אילו היבטים באים לידי ביטוי בכל חוק?

בכל חוק באים לידי ביטוי שני היבטים:

1. היבט פורמלי (על פי הכללים המקובלים)

באופן שהחוק מפרט את הכללים:

- **לקיום החוק** - מפרט את גבולות המותר והאסור המחייבים את האזרחים ואת רשויות השלטון כאחד.
- **לאכיפת החוק** - מפרט את העונשים על הפרה של החוק שיוטלו על האזרחים ועל רשויות השלטון כאחד.

2. היבט מהותי (עקרוני ובסיסי)

באופן שהחוק מקיים את:

- **ערכי היסוד בדמוקרטיה של צדק ומוסר.**
- **עקרון שמירת זכויות האדם והאזרח במדינה.**

פרק 11 - זכויות האדם והאזרח בדמוקרטיה

ההכרה בערך האדם ובזכויותיו

הדמוקרטיה מבוססת על התפיסה של ערך האדם כבן אנוש בעל תבונה, כבוד וערך עצמי. מתוך הכרה זו נובעת התובנה שלכל בני האדם יש זכויות השייכות להם באופן טבעי, והן נועדו לאפשר להם לממש את הערך העצמי שלהם ואת כבודם האנושי.

במקרא נאמר: **"ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם" (בראשית א' 27)**. פסוק זה מדגיש את הייחודיות של האדם בבריאה. החוק המקראי מציין **"שופך דם האדם בדמו יישפך, כי בצלם אלוהים עשה את האדם" (בראשית ט' 5)** ומדגיש בכך את קדושת חיי האדם. לפיכך, לאדם יש זכויות טבעיות השייכות לו מעצם העובדה שהוא בן אנוש.

מהן "זכויות האדם"?

"זכויות האדם" אשר מקובל לקרוא להן גם "זכויות טבעיות" או "זכויות יסוד" הן: זכות לחיים וביטחון, זכות לחירות, זכות לכבוד, זכות לקניין, זכות לשוויון, זכות להליך משפטי הוגן. זכויות וחרויות אלו הן נחלתו של כל אדם באשר הוא אדם מבלי שיהיו תנאים לקבלתן. כל אדם זכאי לזכויות אלו, והן שייכות לו בשל כבודו כבן אנוש.

מה קורה כאשר יש התנגשות בין זכויות יסוד שונות?

יש מצבים בהם מתנגשות זכויות היסוד של אדם. למשל: מה קורה כאשר אדם מנצל את הזכות לחופש הביטוי המאפשרת לו לומר את דעתו, כדי להפר את הזכות לשם טוב ולפגוע בשמו הטוב של אדם אחר? לכן, יש הגבלה על זכות חופש הביטוי שבאה למנוע פגיעה בזכות של האדם לשם טוב ושלא יכפישו אותו.

מי מכריע בהתנגשות בין זכויות יסוד שונות?

מי שמכריע בהתנגשות בין זכויות יסוד שונות הוא בית המשפט אשר מעמיד את הזכויות אחת מול השנייה ומכריע איזו זכות גוברת.

פרק 12 - התקשורת במדינה דמוקרטית

מהי תקשורת?

תקשורת היא תהליך שבמהלכו נערכים חילופי מידע בין פרטים תוך כדי שימוש

במערכת של סמלים, של סימנים ושל התנהגות. באופן עקרוני ניתן להתייחס לתקשורת בחלוקה לשני סוגים:

- **תקשורת בינאישית** - שבאה לידי ביטוי בתהליך של חילופי מסרים ומידע המתקיים בין שני בני אדם או יותר.
- **תקשורת המונים** - שבאה לידי ביטוי בתהליך של העברת מסרים ומידע לציבור הרחב המתבצע על ידי **אמצעי תקשורת כתובה**: עיתונים, מקומונים, ירחונים ועוד, או על ידי **אמצעי תקשורת אלקטרונית**: רדיו, טלוויזיה, אינטרנט ועוד.

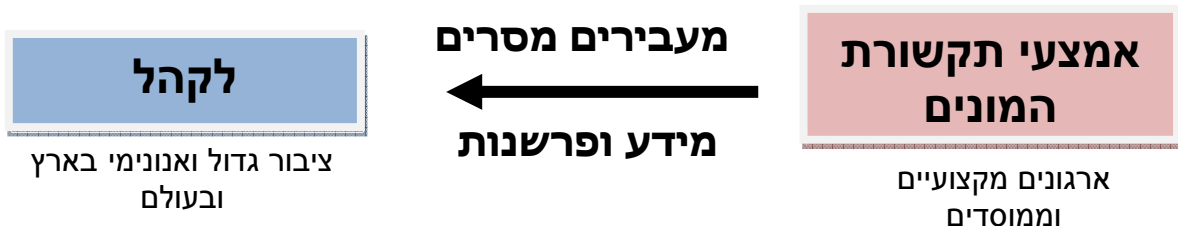

תפקיד אמצעי התקשורת בדמוקרטיה

לאמצעי התקשורת: העיתונות, הרדיו, הטלוויזיה, האינטרנט ואחרים, יש שלושה תפקידים מרכזיים במדינה דמוקרטית, והם:

- **עדכון הציבור במידע** על המתרחש בארץ ובעולם.
 - **מתן פרשנות על המידע** המועבר לציבור.
 - **ביקורת ופיקוח על רשויות השלטון** על ידי פרסום מידע על פעולותיהן.
- אירוע שיפורסם באמצעי התקשורת יקבל הד ציבורי רחב שיכול אף להביא למעורבות רשויות השלטון בפרטי האירוע. עובדה זו מדגישה את **ההשפעה הרבה שיש לאמצעי התקשורת על הציבור ועל המערכת הפוליטית ומנהיגיה.**

פעולות אמצעי התקשורת

המשטר הדמוקרטי במדינת ישראל

חוקה וחוקי יסוד בישראל	פרק 13
הבחירות לכנסת בישראל	פרק 14
הכנסת - הרשות המחוקקת	פרק 15
הממשלה - הרשות המבצעת	פרק 16
השלטון המקומי	פרק 17
מערכת המשפט - הרשות השופטת	פרק 18
נשיא המדינה	פרק 19
מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור	פרק 20
מוסדות הדת בישראל	פרק 21

פרק 13 - חוקה וחוקי יסוד בישראל

מהי חוקה?

חוקה היא אוסף של חוקי יסוד המגדירים את המבנה, את הסמכויות, את התפקידים ואת תחומי הפעולה של רשויות השלטון, בזיקה לזכויות האדם והאזרח במדינה. למעשה החוקה מביעה את אופייה ואת דמותה של המדינה. המטרות העיקריות של חוקה הן:

- להגביל את רשויות השלטון ולמנוע ממנו שימוש לרעה בסמכויות שלו.
 - להגן על זכויות האדם והאזרח במדינה.
- החוקה היא מסמך כתוב שחובר על ידי האספה המכוננת (המייסדת) של המדינה שכונסה במיוחד לצורך כתיבת החוקה.
- לחוקה יש מעמד עליון** במדינה, וזה בא לידי ביטוי בהיבטים הבאים:
- **ביחס לשאר החוקים** - כל חוק שנחקק על ידי בית הנבחרים חייב להיות בהתאם לרוח החוקה. הצעת חוק הסותרת את החוקה אינה מתקבלת.
 - **באפשרות לשינוי החוקה** - יהיה אפשרי רק על פי המפורט בחוקה או אם רוב מיוחס של חברי בית הנבחרים (למשל 75% מהחברים - תלוי במדינה) הסכים לכך.

שאלת החוקה בישראל

מנסחי מגילת העצמאות קבעו שהאסיפה המכוננת שתיבחר תנסח חוקה למדינה לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948, אך לא כך היה. עקב מלחמת

העצמאות נדחו הבחירות, והאסיפה המכוננת שהפכה לכנסת הראשונה נבחרה רק בינואר 1949 והתכנסה בפברואר 1949.

ועדה שהוקמה על ידי האספה המכוננת הייתה אמורה להכין טיוטת חוקה, אולם הוויכוח שהתנהל בין הנציגים בוועדה נמשך במהלך שנת 1949, ולא חלה כל התקדמות בעניין.

חוקה
לישראל

פרק 14 - הבחירות לכנסת בישראל

המפלגות ותפקידן בדמוקרטיה

מפלגה במשטר דמוקרטי היא ארגון שהוקם לצורך השגת הכוח הפוליטי הדרוש כדי להגיע לשלטון במסגרת הכללים הקבועים של בחירות דמוקרטיות. לכל מפלגה יש **בסיס אידיאולוגי** המהווה את המצע הרעיוני שלה שאתו היא פונה לציבור הבוחרים. לקראת הבחירות פועלים מנהיגי המפלגות לפרסם את המצע הרעיוני של מפלגתם ואת עמדותיהם לגבי נושאים שונים העומדים על הפרק כדי להבליט את הייחודיות של המפלגה שלהם ביחס למפלגות אחרות.

חשיבות המפלגות בדמוקרטיה

החיים הפוליטיים בדמוקרטיה מתנהלים במסגרות ארגוניות של מפלגות המהוות אכסניה רעיונית וארגונית לאנשים בעלי דעות קרובות המעוניינים להתגבש ככוח פוליטי ולהשפיע בצורה זו על השלטון.

המפלגות מבטאות ומייצגות את האינטרסים ואת הרעיונות הפוליטיים הקיימים בחברה (פלורליזם)

למרות ההבדל הרעיוני בין המפלגות ולמרות התחרות הקיימת ביניהן להשגת השלטון במדינה, המאבק הדמוקרטי שהן מקיימות במסגרת של כללים ברורים מאפשר קיום של מערכת פוליטית תוססת במדינה דמוקרטית. המנגנונים שהקימו המפלגות מאפשרים להן לקיים ממשל ולשלוט במדינה עם עלייתן לשלטון. בזמן החלפת השלטון ההעברה מתרחשת ללא משברים ומתבצעת על פי הכללים הנהוגים בדמוקרטיה.

קבוצות אינטרס ותנועות פוליטיות בדמוקרטיה

בדמוקרטיה ישנן קבוצות שונות ותנועות שונות שיש להן אינטרסים שונים:

- **קבוצת אינטרס** - היא קבוצת אנשים שהתלכדה סביב עניין מסוים ופועלת לקדם אותו בצורה ציבורית. לדוגמה: ועדי עובדים, ארגון לשמירת איכות הסביבה, ארגון לשמירת זכויות אדם ועוד.

פרק 15 - הכנסת - הרשות המחוקקת

הכנסת היא בית הנבחרים ובית המחוקקים של מדינת ישראל, ומקום מושבה

משכן הכנסת בירושלים

במשכן הכנסת בירושלים בירת ישראל.

הכנסת מונה 120 חברי כנסת (כמניין כנסת גדולה בתקופת בית שני) שהם נציגים של המפלגות שהשתתפו בבחירות, עברו את אחוז החסימה וקיבלו מושב בכנסת.

ישיבת הכנסת לאחר בחירות

לאחר הבחירות הכנסת מתכנסת לישיבה ראשונה בשבוע השני שלאחר פרסום

ישיבת פתיחה של הכנסת ה-16

תוצאות הבחירות. הישיבה הראשונה של הכנסת היא ישיבה חגיגית הנפתחת על ידי נשיא המדינה אשר גם מנהל את ישיבת הפתיחה. בישיבה זו מצהירים חברי הכנסת הצהרת אמונים למדינת ישראל ומתחייבים למלא את תפקידם באמונה.

לפי **חוק משכן הכנסת**, נהנה שטחו של משכן הכנסת **מחסינות** (הגנה מפני התערבות חיצונית) כדי למנוע מעורבות ממשלתית ולהבטיח הפרדת רשויות. על שמירת משכן הכנסת מופקד **משמר הכנסת** בפיקודו של קצין הכנסת. משמר הכנסת הוא גוף האחראי על הסדר ועל הביטחון בתחומי משכן הכנסת, והוא כפוף ליושב ראש הכנסת בלבד. משמר הכנסת מסמל את עליונותה של הרשות המחוקקת על פני רשויות השלטון האחרות.

פרק 16 - הממשלה - הרשות המבצעת

מעמדה של הממשלה

חוק יסוד: הממשלה קובע: "הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה" אשר כינונה ומשך כהונתה נובעים מכוח האמון שהכנסת מביעה בה.

הממשלה כרשות המבצעת של המדינה אחראית על ביצוע ההחלטות והחוקים של הכנסת,

ממשלת ישראל - 2013

שהיא בעלת המעמד העליון במדינה, והממשלה נתונה לפיקוח שלה. יחד עם זאת, הממשלה היא גם רשות עצמאית שיש לה תפקידים וסמכויות.

תפקידי הממשלה וסמכויותיה

תפקיד הממשלה

הממשלה היא הגוף השלטוני במדינה המורכב מראש הממשלה ומצוות השרים שתפקידם לקבוע מדיניות ולקבל החלטות. לצורך כך הם מתכנסים לישיבה שבועית ופועלים יחד כגוף אחד בקביעת המדיניות ובקבלת ההחלטות. החלטות הממשלה מועברות לשרים שמשרדם אחראי על הנושא, והמנגנון הפקידותי הקיים בכל משרד ממשלתי, תפקידו להוציא לפועל את מדיניות הממשלה ואת החלטותיה.

סמכויות הממשלה

סמכות לפעול בשם המדינה ולמענה

חוק יסוד: הממשלה קובע: "הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה, בכפוף לכל דין, כל פעולה שעשייתה אינה מוטלת בדין על רשות אחרת".

לממשלה יש סמכות לבצע כל פעולה בשם המדינה ולמענה שעשייתה אינה בסמכות של רשות אחרת. מכאן שלממשלה נתונה הסמכות לנהל את ענייני המדינה ולהחליט, למשל, על יציאה למלחמה או על חתימה על הסכמי שלום או על ביצוע רפורמות כלכליות במדינה ועוד.

פרק 17 - השלטון המקומי

מהו השלטון המקומי?

בישראל, כמו בשאר מדינות העולם, פועל לצד השלטון המרכזי גם **שלטון מקומי המורכב מרשויות מקומיות** המנהלות את החיים השוטפים של תושבי הערים ושל היישובים הקטנים הקהילתיים והכפריים באזורים השונים במדינה. הרשויות המקומיות נבחרות בבחירות דמוקרטיות, וראשי הרשויות הנבחרים מהווים בין השאר נציגי התושבים מול השלטון המרכזי. כלומר, מעבר לדאגה לתת שירותים לתושבים ולנהל את חיי היומיום של היישוב שלהם פועלים ראשי הרשויות מול השלטון המרכזי לקדם את יישובם מבחינה כלכלית ותעסוקתית.

עיריית נתניה

מועצה אזורית רמת נגב

סוגי רשויות מקומיות

בישראל קיימים שלושה סוגים של רשויות מקומיות:

- **עירייה** - רשות מקומית ביישוב בעל מעמד של עיר שסמכויותיה נרחבות ביותר.
- **מועצה מקומית** - רשות מקומית ביישוב קטן שאינו במעמד של עיר.

- **מועצה אזורית** - רשות מקומית שמנהלת אזור הכולל יישובים קהילתיים, קיבוצים ומושבים שהם בעלי אופי כפרי.
- **שר הפנים אחראי על הרשויות המקומיות**, והוא רשאי:

- להכריז על יישוב כעיר על פי: מספר התושבים ביישוב (לרוב מ-20,000 תושבים

ומעלה), אופי היישוב ורמת הפיתוח הכלכלי של היישוב.

- לצמצם או להרחיב את תחומי הרשויות המקומיות.

- למזג מספר רשויות מקומיות לרשות אחת לצורכי התייעלות.

יש רשויות מקומיות הפועלות במשותף במסגרת של **איחוד ערים** לתת שירותים טובים ויעילים יותר לתושבים שלהן כמו ביוב, שירותי כיבוי אש, סלילת כבישים.

פרק 18 - מערכת המשפט - הרשות השופטת

מעמדה של הרשות השופטת בישראל

כמו בכל משטר דמוקרטי המבוסס על הפרדת רשויות, גם בישראל הרשות השופטת היא רשות עצמאית ובלתי תלויה. עצמאותה של הרשות השופטת היא אחד היסודות החשובים ביותר בשלטון החוק במדינה דמוקרטית.

מדוע חשוב שתהיה רשות שופטת?

במדינה דמוקרטית שבה שלטון החוק מחייב כל פרט, מערכת ומוסד שלטוני

אולם בבית המשפט

לקבל את מרות החוק, חייבת להיות רשות שופטת שהיא ניטרלית ולא פוליטית. אנשיה צריכים להיות מומחים בחוק ובעלי אמינות גבוהה בציבור, כדי שפסיקתם תהיה מקובלת לקבוע מי עבר על החוק, ואיזה עונש מוטל על העבריין.

תפקידי הרשות השופטת

תפקידי הרשות השופטת הם:

- לדון נאשמים בעברות על החוק, ואת האשמים להעניש על פי החוק.
- להכריע ביישוב סכסוכים בין התושבים לבין רשויות השלטון.
- להכריע ביישוב סכסוכים בין התושבים לבין עצמם.
- להוות אמצעי ביקורת וריסון השלטון.
- להגן על האזרח מפני פגיעה שרירותית של רשויות השלטון.
- להבטיח את חירויות האדם והשמירה על המשטר הדמוקרטי.

פרק 19 - נשיא המדינה

מעמד הנשיא במדינת ישראל

נשיא מדינת ישראל הוא ראש המדינה והוא בעל מעמד ממלכתי רם. בישראל מוסד הנשיאות הוא ייצוגי וסמלי, ולנשיא אין סמכות לקבוע מדיניות או לנהל את ענייני המדינה.

הנשיא אינו מייצג אף מפלגה ואינו מזוהה עם אף אחת מהמפלגות (למרות שלפני בחירתו היה אישיות פוליטית), והוא מייצג את אחדותה ואת ריבונותה של מדינת ישראל כלפי חוץ וכלפי פנים.

בחירת הנשיא

חוק יסוד: נשיא המדינה קובע שהכנסת היא הבוחרת את הנשיא לתקופת כהונה אחת בת 7 שנים.

כל אזרח ישראלי יכול להיות מועמד לנשיא המדינה, וכל עשרה חברי כנסת יכולים להציע מועמד לנשיאות ליושב ראש הכנסת.

בחירת הנשיא בכנסת נעשית בהצבעה חשאית, ולבחירתו דרוש רוב מוחלט של 61 חברי הכנסת.

מה קורה אם מועמד לא קיבל רוב מוחלט?

החוק קובע שהכנסת מצביעה בשנית ואפילו בשלישית עד שאחד המועמדים מקבל רוב בהצבעת חברי הכנסת, והוא נבחר לנשיא המדינה.

לאחר מכן עולה הנשיא הנבחר על דוכן הכנסת ובפני המליאה מצהיר וחותם על הצהרת האמונים הבאה: "אני מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה ולמלא באמונה את תפקידי כנשיא המדינה".

אם נשיא המדינה מפסיק זמנית את תפקידו מסיבות שונות, את מקומו ממלא יושב ראש הכנסת אשר משמש נשיא בפועל עד לבחירתו של נשיא חדש.

שמעון פרס נשבע אמונים כנשיא המדינה

פרק 20 - מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור

עקרון הביקורת בדמוקרטיה

הדמוקרטיה מבוססת על העיקרון שכל מוסדות השלטון עומדים לביקורת. השלטון מרכז בידיו סמכויות רבות ושליטה על המשאבים הכלכליים של המדינה, על כלל השירותים שהאזרחים זקוקים להם בחיי היומיום ועל גופי האכיפה של החוק. שליטה זו מעניקה לשלטון עוצמה רבה, ולכן הוא חייב להיות תחת ביקורת.

למרות הביקורת המתקיימת על ידי ועדות הכנסת, האופוזיציה והתקשורת, הוקם במיוחד מוסד ממלכתי שתפקידו לעסוק בביקורת מקצועית ומשמעותית של פעולות הממשל והוא: **מוסד מבקר המדינה**.

סמכותו של מבקר המדינה

חוק מבקר המדינה, תשי"ח-1958 מפרט את הגופים העומדים לביקורת של מבקר המדינה והם:

- כל משרד ממשלתי.
- כל מפעל או מוסד של המדינה.
- כל אדם או גוף המחזיק, שלא לפי חוזה, ברכוש המדינה, או המנהל אותו או המפקח עליו מטעם המדינה.
- כל רשות מקומית.
- כל מפעל, מוסד, קרן או גוף אחר, שהממשלה משתתפת בהנהלתם.
- כל אדם, מפעל, מוסד, קרן או גוף אחר, שיועדו לביקורת על פי החוק, על פי החלטת הכנסת.

החוק קובע שבסמכותו של מבקר המדינה לבדוק כל תחום פעילות של הגופים המבוקרים על פי שיקול דעתו ולדרוש מהם את כל הדוחות הנחוצים לו לצורכי הביקורת. אם מתגלה חשד למעשים פליליים מעביר המבקר את הממצאים ליועץ המשפטי לממשלה.

פרק 21 - מוסדות הדת בישראל

היחסים בין דת ומדינה

היחסים בין דת ומדינה הם למעשה היחסים בין הדת והשלטון במדינה. יחסים אלו עברו שינויים ותהפוכות במהלך הזמן, שנבעו מגישות שונות של השלטון בכל מדינה לגבי מעמדה של הדת, מרכזיותה והשפעתה על חיי החברה.

- **בתקופות קדומות** - לדת היה מקום מרכזי במדינה, וחיי החברה סבבו סביב הפולחן הדתי. כוהני הדת נהנו ממעמד רם ויכולת השפעה על השליטים שאף הם ראו עצמם נציגי האל.
- **בעידן החדש** - עם התפתחות רעיון ההומניזם ורעיון המדינה המודרנית, התפתח גם רעיון הפרדת הדת מהמדינה, ועם הזמן כל מדינה גיבשה לעצמה את גישתה לרעיון זה.

הגישות במדינות שונות על פי יחסן אל הדת

מקובל להבחין בין ארבעה סוגים של מדינות על פי יחסן אל הדת:

מדינות אתאיסטיות

אלו מדינות בהן השלטון פועל להרחקת האזרחים מהשפעת הדת. לדוגמה: מדינות קומוניסטיות כמו: סין, צפון קוריאה, קובה.

מדינות תיאוקרטיות

אלו מדינות בהן חוקי הדת הם חוקי המדינה והשלטון נמצא בידי אנשי הדת. לדוגמה: אירן, ערב הסעודית והוותיקן.

מדינות בהן יש הבנה בין דת ומדינה

אלו מדינות בהן השלטון החילוני פועל מתוך הבנה והסכמה למעמד הדת שעבור האזרחים חשוב לשמור על המסורת. לדוגמה: ישראל.

מדינות בהן יש הפרדה בין דת ומדינה

אלו מדינות שהפרידו בין השלטון החילוני לבין הדת שהיא עניינו האישי של כל אזרח. לדוגמה: ארה"ב, אוסטרליה, צרפת ועוד.